

Іван Паров'як
(Чернівці)

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИНТАКСИЧНОЇ СТИЛІСТИКИ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

Здійснено огляд наукової літератури та відстежено основні тенденції розвитку постмодерністського тексту та становлення експресивного синтаксису як стилістичної конструкції впродовж XX – XXI століття. Особлива увага звертається на праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців.

Ключові слова: експресивний синтаксис, німецький постмодерністський дискурс, синтаксична стилістика, інтерпретація, текст.

Сделан обзор научной литературы и отслезжено основные тенденции развития постмодернистского текста и становления экспрессивного синтаксиса как стилистической конструкции на протяжении XX – XXI века. Особое внимание обращается на труды выдающихся зарубежных лингвистов.

Ключевые слова: экспрессивный синтаксис, немецкий постмодернистский текст, синтаксическая стилистика, интерпретация, текст.

The article presents an overview of the scientific literature and traced the main trends and development of expressive syntax as a stylistic design for XX – XXI century. We make the accent on the syntactic stylistics of the post-modernistic text and its' peculiarities. In this article the discourse is investigated which has the specific way of organization of speech activity and its' graphic expression is a text. In the process of investigating of syntactic units grammar in modern post-modernistic texts, we find some regularities and special stylistic organization of post-modernistic texts. The description of ways and methods of using the syntactic-stylistic units in German post-modernistic texts also is one of our basic tasks. Particular attention is drawn to the work of native and foreign linguists.

Key words: expressive syntax, German post-modernistic discourse, syntactic stylistics, interpretation, text.

Актуальність роботи полягає в потребі здійснення комплексного аналізу явища експресивного синтаксису в сучасній німецькій мові. У зв'язку з цим виникає низка питань, вивчення яких має здійснюватися з урахуванням сучасного стану розвитку лінгвістичної думки: структурно-семантична типологія, лінгвокогнітивний потенціал та функційна своєрідність.

Мета статті – відстежити тенденції та розвиток експресивного синтаксису у німецькому постмодерністському тексті. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) теоретичне узагальнення основних наукових надбань щодо феномену експресивного синтаксису;

2) з'ясування функційних засад використання конструкцій експресивного синтаксису в німецькій мові;

3) визначення понять „постмодерністський текст” та „дискурс”;

4) опис шляхів і способів використання синтаксично-стилістичних одиниць у німецькому постмодерністському тексті.

Вибір теми дослідження стимулювався кількома факторами. По-перше, лінгвостилістична система та всі мовні ресурси постмодерністської прози спираються на синтаксичну будову та власне на способи текстотворення, які в свою чергу сприяють розкриттю стилістичного потенціалу мови, її змісту з точки зору естетики та експресивної семантики. По-друге, дослідження синтаксичної будови постмодерністської прози крізь призму стилістики є одним з провідних напрямків вітчизняної та зарубіжної лінгвостилістики. Експресивний синтаксис став активно вивчатися лише у другій половині ХХ ст. передусім у славистиці (В.В. Виноградов, С.Е. Крючков, Л.Ю. Максимов, О.М. Пешковський, М.С. Поспелов, А.Ф. Прияткіна та ін.) та в германистиці (Н. Altmann, S.G. Anderson, E. Benel, G. Zahn, W. Abraham, K.E. Heidolph, M. Kefer, K.E. Sommerfeldt, T. Torris, H. Weinrich, P. Braun, W. Fleischer, K.H. Göttert). Проте сам термін і те явище, що ним позначається, не стали об'єктом спеціальних наукових розвідок у німецькій лінгвістичній школі і до сьогодні залишаються мішенню для гуманітаріїв, для нашого дослідження зокрема. Формуються нові підходи до вивчення постмодерністського тексту та його інтерпретації, що засвідчують праці таких мовознавців кінця ХХ – початку ХХІ ст., як Н.П. Беневоленська [2010], О.Б. Вайнштейн [1993], Ф. Гваттарі [2007], Г.І. Єрмілова [2006], І.П. Ільїн [1996; 1998; 2001], Ж. Лакан [1996], Ж.Ф. Ліотар [1998], Н.Б. Маньковська [1995], М. Фуко [1996], М. Епштейн [2010], R. Barthes [2000], R. Behrens [2008], G. Deleuze, F. Guattari [1977], J. Derrida [2006], I. Hassan [1987] та ін.).

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується домінуванням стилістичної семантики над формально-граматичним вивченням синтаксичних одиниць, а поняття “стилістичний синтаксис” та “експресивний синтаксис” стають важливою складовою лінгвістичної теорії в процесі дослідження художнього постмодерністського твору. В. Ващенко зазначав, що саме в синтаксичній будові мови закладені особливо великі можливості для стилістики [4, с. 134].

Ведучи мову про художній постмодерністський текст та його інтерпретацію, не слід забувати про поняття дискурсу, де на

першому місці стоїть специфічний спосіб організації мовленнєвої діяльності, графічним вираженням якого є текст. Сам текст з другої половини ХХ ст. починає досліджуватись як новий напрямок – лінгвістика тексту. І.Р. Гальперін, О.І. Москальська і З.Я. Тураєва, пропагують структурно-семантичний підхід для вивчення тексту. Кінець ХХ ст. характеризується тим, що дискурс постає як явище соціальне, як “мова, занурена в життя” [1, с. 137]. Саме тому дискурс часто ідентифікують як поняття, близьке до функціонального стилю [9, с. 38].

Текст визначається як цілісна знакова форма організації мови [7, с. 36], як мовний твір, форма якого у змозі транспортувати зміст [13, с. 13], семіотичний простір [5, с. 73], комунікативна дія [3, с. 39].

Під поняттям стилістичного синтаксису постмодерністської прози ми розуміємо не просто фіксований, традиційний набір синтаксичних засобів, а сукупність продуктивних і часто вживаних експресивно та емоційно насичених синтаксичних побудов у художньому мовленні письменників-постмодерністів. Причому ці мовні одиниці забезпечують особливу виразність тексту та виконують певні стилістичні функції у сприйнятті, розумінні й актуалізації змісту. Аналіз тексту, проведений під будь-яким кутом зору, повинен враховувати функціональні якості тексту як цілісної системи. При цьому найбільш важливою проблемою, пов’язаною з аналізом тексту, є проблема його інтерпретації, оскільки визначення особливостей організації тексту і його функції можливе тільки за умови адекватного витлумачення його змісту. З урахуванням зазначених властивостей постмодерністський дискурс (ПмД) слід розглядати у контексті його креативного потенціалу, закладених у ньому тенденцій розгалуження змісту, ризоматичності, внутрішньої рухомості та інтерпретаційного плюралізму [3, с. 131]. Однією з найважливіших рис ПмД є відхилення від існуючих правил, він “нищівний для форми і анархічний за своїм культурним духом” [14, с. 193], його форма – дискретність, еклектичність, фрагментарність. Гіпертекстуальний читач має можливість читати безладно, ніби комбінуючи текст, бо “інтерпретувати текст не означає наділити його певним змістом, а зрозуміти його як множинність” [2, с. 14–15]. Розуміння ПмД як процесу конструювання знаків дозволяє розглядати постмодерністський текст як сукупність / множинність кодів.

У процесі дослідження граматики синтаксичних одиниць в сучасних постмодерністських прозових творах можна спостері-

гати певні закономірності та специфічну стилістичну організацію постмодерністського тексту:

- 1) широке вживання стилістичних фігур (повтори, синтаксичний паралелізм, анафора, антитеза, риторичні фігури);
- 2) особливе графічне оформлення художніх текстів;
- 3) ускладнені синтаксичні конструкції (парантези);
- 4) однорідні члени речення, які часто перетворюються на потік асоціацій;
- 5) кодування додаткових смислів через вставлені конструкції;
- 6) подання паралельно двох текстових масивів);
- 7) особливе графічне оформлення художніх текстів.

Використання багатокомпонентних великих синтаксичних структур (довгі фрази, надфразна єдність) залишаються характерним для постмодерністської прози та для експресивного мовлення. Великі синтаксичні сполуки – стилістично актуалізовані синтаксичні конструкції, які формально й змістовно є більшими за фразу, речення, і ускладнені лексико-семантичними, стилістичними засобами (тропами та стилістичними фігурами). Наше визначення частково збігається з поняттям “надфразна єдність”, що являє собою композиційно-синтаксичну конструкція, в якій способом сурядного і підрядного зв’язків об’єднуються кілька речень, фраз, абзаців. “Надфразній єдності” притаманна закінченість, ритмомелодична, інтонаційна та естетична організацією [10, с. 401]. Вершиною мовно-стилістичної піраміди постмодерністської прози є великі синтаксичні сполуки. Центром побудови великих синтаксичних сполук виступає категорія однорідності. Авторами використовується вся різнобарвна палітра стилістичних синтаксичних одиниць для більшої експресивності, емоційності художнього твору, деталізації та досягнення семантичної глибини висловлення.

Неповні речення різних структурно-граматичних різновидів мають особливу семантику та стилістичний колорит — увиразнюють висловлення, роблять акцент на важливе й вагоме, спрямовують увагу читача на значення кожного складника. Саме з граматичним поняттям неповноти речення пов’язані такі прийоми експресивного синтаксису, як парцеляція, еліпсис, приєднання, градація, використання яких є стилістично вмотивованим. Номінативні речення виявляють свою стилістичну функцію у статичному описі, на відміну від дієслівних, які виражають динаміку й рух.

Розчленовані синтаксичні конструкції, побудовані на порушен-

ні традиційної граматичної моделі речення, теж наділені певною емфатичною симантикою. Парцеляція як прийом стилістичного синтаксису в художньому мовленні використовується “для створення стилістичних ефектів живомовності, невимушеності, спонтанності спілкування” [6, с. 71], передовсім у тих текстах, мова яких має виразні ознаки роздумів розмовного мовлення [там само]. Завдяки прийомам синтаксичного розчленування постмодерністська проза психологізована (емоції, переживання, бажання страхи, ідеї).

Постмодерністська мовна творчість яскраво представляє синтаксичну категорію парентези/вставленості (поняття вставних мовних одиниць як вираження модальності тексту та ставлення автора до висловлення ми свідомо опускаємо, оскільки більш актуалізованими і в плані змісту, і в плані вираження є вставлені конструкції). Вставлені слова, словосполучення, речення – мовні одиниці, що містять додаткові, побіжні повідомлення, зауваження, які переривають основне висловлення інтонацією вставленості [12, с. 83]. За допомогою вставлених конструкцій у постмодерністській прозі виражаються обставини дії чи події (які відбуваються одночасно з основною дією, передували їй чи відбудуться в майбутньому), розкривається внутрішній світ героїв, їх психічний стан, стосунки з оточуючими, людино- та світосприйняття, експлікуються емоції та ставлення автора до зображуваних подій та суб’єктів. Особливості вживання вставлених конструкцій у постмодерністському тексті розширюють загальнотеоретичні уявлення про ці мовні одиниці, оскільки можна помітити, як вони втрачають відтінок необов’язковості в семантичному плані, додатковості для розуміння ідейно-художнього змісту літературного твору, адже те, що винесено за дужки, важить не менше за формально основний текст. Знову згадаємо про особливість постмодерністського стилю – стирання психологічних кордонів у сприйнятті вербальної інформації та мистецтва взагалі – немає первинних чи вторинних за значенням та вагою мовних одиниць, адже важливим є абсолютно все. Цією особливістю пояснюється і те, що вставленим може бути не тільки слово, словосполучення, речення, а навіть надфразна єдність і цілий текст, причому інколи читач може втратити відчуття читаного в дужках, сприймаючи всю текстову побудову настільки гармонійно та органічно, що уявити собі цей текст без вставленої конструкції вже неможливо.

У монографії “Синтаксична стилістика” Г.Я. Солганік так визнає коло її досліджень: “Багато засобів зв’язку самостійних речень

не лише виконують синтаксичну функцію (поєднання речень), але й ускладнені іншими завданнями (оцінка, коментування, авторське ставлення до викладеного матеріалу та ін.), які вже мають стилістичний характер. Сам вибір засобів, способів зв'язку диктується стилістичними міркуваннями, або, інакше кажучи, стильовою функцією синтаксичних форм, під котрою мається на увазі та роль, яку відповідний засіб виконує в художньому тексті, крім вираження ним власне граматичних зв'язків і відношень, і яка проявляється в актуалізації стилістичної значущості цієї синтаксичної форми" [8].

Отже, синтаксис як частина форми художнього твору є змістовним, будова синтаксичної конструкції відбиває авторське світосприйняття через специфічне розташування окремих структурних елементів. За природою своєю мові притаманна експресивність, у межах якої вона виконує експресивну й емотивно-конотативну функції. Експресивність синтаксичної структури як семантичної категорії формується, з одного боку, його мовною нормою, а й з іншого боку, як стилістичної категорії, – відхиленням від норми, яке носить структурний, семантичний і функціональний характер.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистический энциклопедический словарь / Н.Д. Арутюнова. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
2. Барт Р. S/Z / Ролан Барт. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 232 с.
3. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
4. Ващенко В.С. Стилістичні явища в українській мові / В.С. Ващенко. – Харків : Вид-во ХДУ, 1958. – 228 с.
5. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. – М. : СпортАкадемПресс, 2001. – С. 72–80.
6. Россман В. Техники пунктуации : знак препинания как философский метод / В. Россман // Вопросы философии. – М., 2003. – № 4. – С. 68–76.
7. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Брама 2004. – 336 с.
8. Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика / Г. Я. Солганик. – М. : Высшая школа, 1991. – 182 с.
9. Степанов Ю.С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : ИЯ РАН, 1995. – С. 35–73.
10. Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
11. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
12. Büntig K. Stilsicheres Deutsch / K. Büntig. – Königswinter : Tandem, 2008. – 320 S.
13. Hassan I. The Postmodern Turn : Essays in Postmodern Theory and Culture / I. Hassan. – Columbus : Ohio State University Press, 1987. – 267 p.